

FATİH DÖNEMİ TIP ÇALIŞMALARI VE MÜHTEĞİ (İSLAMA DÖNMÜŞ) HEKİM YAKUP PAŞA

Yağmur Say*

Kaynaklar Yakup Paşa'yı tıbbi, edebi ve siyasi bir kişiliğe sahip çok yönlü bir bilim ve siyaset adamı ve Osmanlı sarayının ilk Musevi hekimi olarak tanımlıyor. Kaynaklarda belirtildiği gibi müsbet bilimlerdeki yeterliliği onu Defterdarlık ve Vezirlik gibi önemli devlet görevlerine getirecektir. Bazı kaynaklarda ondan, 'Büyük Fizikçi' diye de bahsedilmektedir. Matematiğe ilgi duyan, bu sayede önemli görevlere getirilmiş bir hekimin fizik ilede uğraşabileceği hiç tutarsız değildir.

Yakup Paşa adıyla anacağımız hekim Yakup, kaynaklarda çok çeşitli isimlerle zikredilmektedir. Jacopo Maestro, Gaetali Jacopo, Hekim Yakup, Âsâr-ı Hekim Yakup, Yakup Efendi, Hoca Yakup Paşa, Zorzi, Tabib Yakup, Mühtedi Yakup Efendi, Yakup Paşa İbn İshak, Mevlana Yakup Hekim Rahmullah, bunlardan bazılarıdır.

Yakup Paşa Osmanlı ülkesine geldiğinde Musevi, daha sonra ise, hemen hemen bütün Batı ve Doğu kaynaklarının da doğruladığı gibi İslamiyeti benimseyerek Müslüman olmuş bir İslam tabibidir. Ülkesinin İtalya olduğu kesindir. Bununla birlikte II. Murad döneminde Türkiye'ye geldiğini bildiğimiz Yakup'un hangi amaçla kendi ülkesini bırakıp Osmanlı ülkesine geldiği bilinmemekle birlikte bu soru; ülkesinde kişisel ve toplumsal anlaşmazlıklar ile ilgisizlikler yüzünden olabileceği gibi A. Galante'nin belirttiği tarzda tıp ilmini yayma ve kendi bilgisini icra için olabileceği düşüncesiyle de açıklanabilir.

II. Murad zamanından itibaren büyük İslam tabiblerinin arasına Musevi tabibler de girmişler ve hatta kendilerini göstererek devletin siyasi ve mâli işlerinde bile kullanılmışlardır. Bunlardan Hekim Yakup, II. Murad'ın hizmetine girmiş, Fatih zamanında divanda görev

* Türk Tarihi Kurumu, Yeniçağ Bilim Uygulama Kolu, Uzman Yardımcısı.

yapmış, sonra İslamiyeti kabul ederek Vezir olmuştur. Yakup Paşa, engin bilgili, olgun «İsa dem, Musa kadem» bir tabibdir. Fatih Sultan Mehmed'e tam bir bağlılık göstermiştir (1).

Yahudi tabiblerin İslam tabiblerinin arasına girmeleri, belirtildiği gibi II. Murad ile başlamaktadır. Bununla birlikte bu tabiblerin de ilki olan Yakup Paşa bilgisi ve olgun kişiliği sayesinde Fatih'in en iyi sırdaşı olmuş, diğer matematik ve fizik konularında da başarıları onu Defterdarlığa ve Vezirliğe yükseltmiştir. Bu denli bir çabuk parlamış devletin etkin yönetim kademesindeki birçok kişiyi de telaşa ve düşmanlığa sevk etmiştir. Karamânî Mehmed Paşa'nın da ona kaynaklara yansıyan bir düşmanlığı vardır. Bu düşmanlığın gerçek sebebi bilinmemekle birlikte bizce; bir DÖNME (Mühtedi) kişinin devlet kademesinde kendisinden daha yetkin ve başarılı olmasından ötürü kendisine ileride rakip olması korkusundan olsa gerektir. Karamânî Mehmed Paşa, onu görevlerinden ve pozisyonundan, hatta Fatih'in hekimliğinden (Tabib-i Hususi) azlettirebilmek için son gününe kadar çalışmıştır. Ayrıca bu dönemde devrin ilim adamları arasındaki kıskançlık çatışmaları ve hatta kavgalar meşhurdur. Ancak bu tür olaylar Fatih gibi bir şahsiyetin mevcudiyeti sayesinde bastırılabilmiştir.

Yakup'un bu denli yükselişinde en önemli pay şüphesiz, Fatih'in dir. Çünkü Fatih, her zaman o ulvi dünya görüşü ve kültürüyle olayları değerlendirmiş, her türlü bilime ve gelişmeye büyük önem verdiğinden tıp alanında da önemli buluşların ve tedavi yöntemlerinin sahibi olan Yakup Paşa'yı ödüllendirmeyi hiç ihmal etmemiştir.

Yakup'la birlikte Fatih'in sevgi ve ilgi duyduğu dönemin en önemli tıp adamları olarak; Kutbuddin Acemî, Şukrullah-ı Şirvânî, Hoca Ataullah-ı Acemî, Lârî Acemî, Kudüslü Hekim Arab'ın adlarını anabiliriz (2).

Fatih'in bilim adamlarına duyduğu sevgi ve tutku ile her türlü bilim dalına gösterdiği ilgi birçok yeniliğin de ülkeye girmesini sağlamış özellikle de tıp konusunda birçok gelişmenin temelini oluşturmuştur. Fatih, akli ve nakli bilimlerde büyük ün yapmış insanları birçok taltiflere ve ihsanlara boğarak etrafında toplamış, hepsinin çalışmalarlarıyla yakından ilgilenmiştir. Diğer bir kaynağın belirttiğine göre de Fatih devrinde meşhur ve iltifatına mazhar olmuş yukarıda

belirttiğimiz hekimlere ek olarak; Akşemseddin, Ahi Çelebi, Beşir Çelebi ve Altunizade de zikredilmektedir (3).

Fatih'in bilim adamlarına, özellikle hekimlere ilgisinin ne kadar büyük olduğu görüldüğü gibi, özellikle Yakup'u hususi hekim olarak almasının en büyük nedeni; tıp ilmine duyduğu ilginin yanında onun ilmine duyduğu güven, ve kendisinin uzun zamandır muzdarip olduğu nikris hastalığının tedavisinde onun yöntemlerinden istifade için olduğu söylenebilir. Hekim Yakup, devrin önemli tıp adamları içinde her zaman mevcut olan kıskançlıklara, düşmanlıklara ve kabullenilmeyişlere karşın yerini; sağlam ve (İtalya'dan bile olsa, tıp kitapları getirterek) sürekli kendini yenileyen bilgisiyle, siyasi kişiliğinin yanında Fatih'in dostluğunun getirdiği güven sayesinde korumuştur.

Kaynaklarda Yakup'un Fatih'e nasıl hekim olduğu anlatılmakta, tedavi ettiği hastalıklardaki mahareti dile getirilmektedir. Neşri, tarihinde Fatih'in hastalığının nikris olduğunu belirtmek (Babasında da aynı hastalık vardır) bu sebepten dolayı Yakup'u Vezir olarak edindiğini yazmaktadır; «Ânın zamanında ulema ve suleha ve fakara ve şu'ara refahiyette idi ve kendilerinde nikris zahmeti olmağın etıbbaya dahi gayet riayet ederdi. Hatta Hekim Yakup'u ol sebebden Vezir edinmişti.» (4) demektedir. Bu da gösteriyor ki Fatih'in, Yakup'a tıbbi konuda güveni tamdır. Bu güvenin o güne kadar Yakup'un tıp alanındaki maharetleri sayesinde geliştiği açıktır. Yakup, Fatih'e ömrünün sonuna kadar hizmet ederek bu bilgi yetkinliğini ve güvenini de ispatlamıştır.

Yakup'un aslen Musevi olduğunu daha sonra ise İslamla şereflediğini bütün Doğu ve Batı kaynakları ile günümüz araştırmaları da belirtmektedir. Artık onun Abraham Galante'nin savunduğu gibi İslamiyete dönmediğini (Birtakım temelsiz ve duygusal yorumlara dayanarak) söylemek bilimsellikten uzak olur kanısındayız. Galante'yi yanılığlara götüren ana unsur, Aşık Paşazade'yi yanlış yorumlamasındandır. Aşık Paşazade, Yakup'un İslamiyeti kabul etmediğini söylememiştir, tam tersine İslamiyeti kabul etmesine rağmen onun Musevi insanına hâlâ yakınlık göstermesinden dolayı serzenişte bulunmuş, ayrıca sonradan İslamiyete geçen bu kişiye duyduğu güvensizliği eserine de yansıtmıştır. Bunlarla birlikte Aşık Paşazade'de de görülen gerçek, Yakup'un İslama döndüğü gerçeğidir. Daha ileride geniş olarak anlatılacağı gibi diğer bir yanılığ da, Yakup Paşa'ya tanı-

nan vergi muafiyetlerinin (Bu konu; İslama dönmesi veya dönmemesi konusuyla da ilgili hale getirilmiştir), İslâm olmamış daha sonraki soyuna da tanınması ve bunun için Hahambaşı'nın uğraşısı yanlı ve yanlış bir biçimde tefsir edilmiştir.

Galante'nin tezi şudur;

1 — 1571 yılında Yakup'un soyundan gelenler, Yakup'a II. Mehmed tarafından verilen fermana dayanarak kendilerinin de her türlü vergiden muaf tutulmaları için İstanbul Hahambaşına müracaat ederler, talepleri kabul edilir. Eğer Yakup dinini değiştirseydi Hahambaşı bir dönegin torunlarının talebi için uğraşmazdı.

2 — Aşık Paşazade, kendi adını taşıyan tarihinin «Vezirler» bölümünde Yakup'un Vezirlik payesine ulaştığını yazar. Hekimbaşına sempati duymayan yazar, Yakup'u pozisyonundan istifade ederek Yahudi insanlara yardım etmekle suçlar (5).

Burada Galante'nin Osmanlı kaynaklarını iyi incelemeyeceği anlaşılıyor. Birinci maddede sözü edilen «Bir dönegin torunlarına böyle bir şey yapmazdı.» gibi bir tez bilimsel olarak savunulabilir bir tez olmaktan uzak, ayrıca tarih ilminin metoduna da kesinlikle uymayan, duygusal ve temelsiz bir ifadedir. Ayrıca Hahambaşının böyle bir girişimde bulunduğundan dolayı Yakup'un İslama dönmediğine atıfta bulunmak da son derece tutarsızdır. İkinci olarak öne sürülen tezde de büyük bir zorlama gözlenmektedir. Bunun Aşık Paşazade'yi iyi yorumlamamaya ve Doğu kaynaklarına tam olarak hâkim olmamaya bağlıyoruz. Ayrıca, onlarca kaynakta İslama döndüğü açık ve net bir şekilde ifade edilirken sadece ve tek delil olarak Aşık Paşa'nın kişisel kını ve edebî yaklaşımları ileri sürülemez.

Diğer önemli bir kaynakta; Yakup Paşa'nın aslen Musevi olduğunu, tahsil ettiği tıp ilminde büyük bir kaabiliyet ve iktidar göstermesi sayesinde henüz genç iken Fatih'in iltifatına mazhar olmuş, katiplikle Divan-ı Hümayun'a alındığını, «riyaziye de kemal sahibi» olduğunu, deruhte ettiği riyazi ve mali işleri hakkıyla başarması ile ispat ettiğinden, o cihette de terakki ederek nihayet defterdar olduğunu, devletin yüksek mertebelerinden sayılan bu vazifeyi deruhte ettiği sırada ecdadının dinini henüz muhafaza ettiğini, ancak; «Âlâm-ı eshab-ı İslama ihtilat ettiğinin berakatında mühtedi (İslama Dönmüş

olup saadet tevhid ve imanla müstait olmuş ve bunun maddi faidesi olarak da az zamanda Vezirlik rütbesini ihraz eylemiş olması teşkil etmiştir.» (6) denmektedir.

Bu ve benzeri ifadeler birçok kaynakta açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte kaynaklar Yakup'u tam anlamıyla izah etmemektedirler. Her nedense Yakup, dönemindekinin aksine günümüz tıp tarihinde fazlaca önemsenmemiş bir şahsiyettir. İslama döndüğünü kabul eden, Fatih'in çok güvendiği bir tabib olduğunu söyleyen, ancak bizce üstünkörü geçildiğini gördüğümüz diğer bir kaynakta da; «Mühtedi olup henüz din-i İslamı kabul etmeden evvel Fatih Sultan Mehmed hazretlerinin teveccühlerini celp etmiş ve kendisini tabib-i hususi ittihaz etmiş idi.» (7) denmekle yetinilmektedir.

Hammer ise; «Mehmed-i sani'nin ahd-ı saltanatına revnak veren ulema-i defterinin son yedi ismi tabibdir. Bunlardan dördü Acem, üçü de Türk, Arab ve Musevi (Yakup Paşa) idi. Bu son zikrettiğimiz tabib dinini Türk etmezden evvel Defterdarlık mansıba irtika ve ihtidasından bir müddet sonra Vezaret mertebesine su'ud etmiştir.» (8) diyor.

Yakup Paşa, Fatih döneminde en verimli ve en parlak dönemini yaşamıştır. Bununla birlikte İslamiyeti kabul etmesine ve fazlasıyla ciddiye alınmasına rağmen o, sevilmemiş, kabullenilmemiştir. Çünkü Osmanlıdaki geleneksel Yahudi imajı ile Yakup'un içe dönük kişisel davranışları ona şüpheyle bakılmasını doğurmuştur. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Yakup her zaman savunma halindedir. Hatta bazı olaylar karşısında geri çekilir. Bununla birlikte onun zarar görmeden ayakta kalabilmesi ilk olarak Fatih gibi bir sultanın dostluğunu kazanması, ikinci olarak da kendi bilgisi ve çabalarıyla mümkün olabilmiştir.

Yakup Paşa'nın İslamiyeti kabulü eski cemaatine sırt çevirmesini gerektirmemiş, bu yüzden de bazı sürtüşmeler ve bu konu temel olarak doğan kıskançlıklar ve söylentiler hiç eksik olmamıştır. Ancak Yakup'un olgun şahsiyeti, kendine güveni onu Fatih'in hastalığının ilerlediği son zamanlara kadar gözden düşürmemeyi sağlamıştır. Devrin insanı dönme adıyla maruf bu şahsiyete hep şüpheli ve ayırtedici bir gözle bakmış, ancak birçok hastalığın tedavisini de onda aramıştır. Bu bakış açısı günümüz araştırmacılarında da kendini gösterir.

Tıp tarihi açısından Yakup'un diğer bir talihsizliği de kendisi hakkında gerçekten kaynakların yetersizliğidir. Böyle olunca da araştırmalar ister istemez objektif ve yeterli olamamaktadır. Prof. Dr. Süheyl Ünver bile kaynaksızlıktan bahisle yine de Yakup Paşa için verdiği çok kısa açıklamasında; «Musevi hekimdir. Sonra kendi menfaatinin siyaneti icabı ihtida etmiştir. Hatta bir aralık Yakup Paşa olmuştur.» (9) demektedir. Böyle bir yaklaşımın hangi kaynağa veya kaynaklara dayanarak savunulduğunu bilemiyoruz. Bunun yanında Yakup'un kendi menfaati icabı İslamiyeti kabul ettiğini gösteren bir belgeye de rastlayamadık. Bize göre ve kaynakların da belirttikleri üzere Yakup Paşa, İslamiyeti İslam büyükleriyle olan yakın temaslarıyla ve Fatih'le kurduğu özel dostluğu sayesinde öğrenmiş ve benimsemiştir.

Yakup Paşa, Aşık Paşa'nın da belirttiği gibi namaz kılmakta, camiye gitmekte, ibadet etmektedir. Diğer bilgilerin de ışığında suçlama ve güvensizlik anlamında İslamiyeti menfaati icabı seçmiş olduğu fikrine katılmıyoruz. Kaldı ki kendine, konusunda o denli güvenen, bunun yanında Fatih'in de desteğini almış bir hekimin, menfaati icabı Müslüman olması gerektiğinin de temelsizliğine inanıyoruz. Ayrıca menfaatlerine bu denli düşkün bir insanın, Fatih gibi bir şahsiyete 30 sene boyunca hizmet edebilmesi de mümkün olmasa gerek.

Yakup Paşa için Sicill-i Osmani'de şöyle denilmektedir; «Mühtedidir. Kablül-ıhtida Fatih Sultan Mehmed hazretlerinin tabibi olup ekabir-i İslamiyye ile musahabatı kendisini mü'min ve mucip etmiştir. Sonra ser-atıbbâ ve fenn-i hesaba vukufu olmasıyla bir aralık defterdar oldu. Ba'dehu Vezaret ihsan buyurulup mukarreb ve musahib oldu. 889'da makbul ve muhterem olarak irtihal etti. Hazık ve mahir idi.» (10). Burada 889 olarak verilen ölüm tarihi diğer kaynaklarca doğrulanmamaktadır. Daha doğrusu kaynakların çoğunda ölüm tarihi belli değildir. Bu konuda da çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Fatih'in ölüm bahsinde tekrar bu meseleye döneceğiz.

Diğer önemli bir eserde de, öteki kaynakları doğrulayarak; «Etbay-ı İslamiyedendir. Sultan Mehmed Han-ı Sani hazretlerinin mukarrebleri idadına dahil olarak Divan-ı Hümayunda bir müddet hizmet edip sonra şeref-i İslamla müşerref ve rütbe-i Vezarete nail olmuş ve fenn-i tababette fevkalade şöhet bulmuştur.» (11) denilmektedir.

Bu meselelerin yanında en çok üzerinde durulan konu da, Musevilere ve dolayısıyla Yakup'a tanınan vergi muafiyetleri meselesidir. Yakup Paşa'ya tanınan çeşitli muafiyetler nedeniyle İslamiyeti kabul ettiği veya etmediği tartışmaları bazı araştırmacıların yanlı ve yanlış tutumlarıyla bilimsellikten uzaklaşan, tamamiyle varsayımlara dayanan araştırmalara konu olmuştur. Artık günümüzde Yakup'un İslamiyeti özümseyerek ve benimseyerek kabul ettiği kaynakların ışığında kesindir. Yakup Paşa, A. Galante'nin hiçbir kaynağa dayanmayan, tutarsız iddialarına göre; her zaman Musevi kalmış, bu büyük doktor Musevi kalabilmesine karşın birçok vergilerden muaf tutulmuş, dolayısıyla Musevi kalmasından ötürü de ecdadına bu muafiyetler Hahamlıkça ilgi görmüş. Galante hikayesini şöyle anlatmaktadır;

«Zamanın sultanı olan II. Murad onu hizmetine alır, sonra da ileride İstanbul'u fethederek Fatih ünvanını alan oğlu II. Mehmed'in ricasıyla doktoru onun hizmetine verir. Musevi bir yazar, Hekimbaşı Yakup'un pozisyonunu şu şekilde tanımlar; Sultan II. Mehmed Edirne'de babasının yerini alır. Saltanatının ikinci yılında bugün Akınu Burnu denen yerde, Galata'nın arkasında Boğazkesen adıyla ufak bir kasaba kurar. Sultan yeni yeri görmek için Edirne'den ayrılır ve Yakup ona refakat eder. II. Mehmed bilgisini ve kapasitesini takdir ettiği bu doktoru hizmetlerine karşın mükafatlandırmak için hem onu hem de kadın, erkek, çoluk çocuğunu hertürlü vergi ve yükümlülüklerden muaf tutar. Türk dili ve yazısını bilen biz adigeçen muafiyetten bahseden fermanı İbranice'ye tercüme ediyoruz; «Bu şerefli fermanı yazmamın sebebi zamanın Hipokrat ve Galier'i, bilginlerin medar-ı iftiharını, doktorların başta Musevi doktor Yakup'u ve onun kadın erkek, çoluk çocuğunu ve onların çocuklarını Allahın istediği zamana kadar sultanlıkta yürürlükte olan benim ve benim yerime geçecek halefim tarafından yürürlüğe konulacak, hertürlü vergi ve yükümlülüklerden muaf tutmak içindir. Emrettim ve adigeçen doktoru ve bütün çoluk çocuğunu muaf tuttum ve kimse de onları rahatsız etmesin. Eğer biri bu insanlardan birinden birşey talep etmeye kalkarsa, insanların, meleklerin, Allahın laneti onun üstüne olsun. Adigeçen doktora bu fermanı verdim. Hicri 856 (1452) yılının dördüncü ayı Rebi'ül-ahır tarihinde Boğazkesen'de yazıldı ve mühürlendi» (12). Galante, aynı tarzdaki betimlemelerini diğer eserinde de kullanmıştır (13).

Buna karşılık, Prof. Babinger, A. Galante'nin eserinde Yakup Paşa'nın kariyeri hakkında genel bir değerlendirmeden iki pasajı zikretmiştir. Birinci pasaj Yakup'un II. Murad döneminde Edirne'ye geldiğini, Murad ve Mehmed zamanında görev yaptığını söylemekte ve 1452'de, Boğazkesen'de II. Mehmed tarafından Yakup ve mirascılarının tümünün vergilerden muaf tutulduğunu gösterir bir fermanın metnini vermektedir. İkincisi, 1571'de Yakup'un varislerinden bu fermana dayanarak Musevi cemaate uygulanan vergilerden muaf tutulmak üzere İstanbul'daki Hahamlığa başvurduklarını açıklamaktadır. Babinger'in de işaret ettiği gibi Galante birinci iddiaya hiçbir özgülleştirme, dayanak, neden-sonuç ilişkisi kurmadan sadece «Un auteur hebraïque'yi alarak atıfta bulunmaktadır. İkincisi için ise artık otorite yok gibidir.

Yakup'a verilen muafiyet fermanı Galante tarafından pekçok defa çeşitli makalelerinde kullanılmıştır. Yakup ve varisleri hakkındaki iddiaları için kullandığı kaynak Rozanes tarafından yazılan 'Türkiye'deki Yahudilerin Tarihi'dir. Öteyandan Rozanes'in çıkarımları, eserleri değerli tarihsel bilgiler içeren ve Türk Yahudileri arasında uzun süre otorite olarak kabul edilen meşhur Selanikli Rabbi Samuel de Medina (1506 - 1589)'nın «Responsa»sına dayanmaktadır. Responsum 364'ün Hüseyin Mithat bölümü İstanbul'daki Yahudi cemaati ile ismi verilmeyen bir Yahudi fizikçinin varisleri arasındaki çekişme ile ilgilidir. Yahudi cemaat, II. Mehmed'in onun ecdadına bağışladığı ayrıcalıklar nedeniyle vergilerden muaf olduklarını iddia eden fizikçinin varislerinden belirli bazı vergilerin ödenmesini istemişti (Burada bazı suiistimallerin ve konumuzu oluşturan Yakup Paşa'ya bir yakıştırma olabileceği de düşünülmelidir. Bu görüşümüzü Babinger ve Lewis'de teyid ediyor.).

Responsum'un soruya verdiği cevap; Osmanlı İmparatorluğu tarafından Musevilere uygulanan vergilerin nasıl toplandığı, sermaye birikiminin Musevi cemaatinde nasıl olduğunu açıklıyor ve fizikçiye muafiyet sağlayan fermanın kısa bir çevirisini kapsayan bir biyografiyi içeriyor. Bahsedilen vergiler böylece Galante'nin söylediği gibi sadece 'Charges Communales' değil, İmparatorluğun Musevi teb'ası tarafından yaratılan tüm vergi yükünü oluşturuyor.

Aşağıdakiler İstanbul'dan Rabbi Samuel'e gönderilen sorunun başlangıcının bir çevirisidir; «Bir hikaye böyle oldu; Anadolu topraklarında yaşamak için gelen ve doğduğu toprakları terk eden saygıdeğer bir bilim adamı ve fizikçi olan bir Musevi adam vardı. O, Sultan Murad zamanında padişahın başkent yaptığı Edirne'ye geldi. Padişahın yüksek düzeyli memurları bu adamın akıllı ve iyi olduğunu gördüler. Padişaha takdim edildi ve padişahın sarayına alındı. Padişahın sarayında büyük üne kavuştu. O, padişahın oğlu Sultan Mehmed'in de kendisine yakınlık duyduğuna şahit oldu. Ruhuyla ona bağlandı, onu sevdi. Bu sevgisinden ötürü onu korumak ve onunla olmak için babasından bu fizikçiyi kendisine vermesini istedi. Padişah oğlunun isteğini yerine getirdi ve fizikçiyi ona verdi. Adam padişahın oğluyla gitti ve o, fizikçiyi korudu. Birgün 1451 yılının başlangıcında Muharrem dedikleri ayın Perşembeye gelen 10. günü padişah öldü ve oğlu Sultan Mehmed onun yerine geçti ve onlar 'Arslan Padişah' kronogramını yaptılar ve o, babasının Edirne'deki tahtına oturdu. Saltanatının ikinci yılında, bugün Akıntı Burunu denen yerde küçük bir kasaba kurdu ve bu yere Boğazkesen adını verdi. Galata'nın arkasında bulunan bu yere bugün Yenihisar denmektedir. Padişah, kasabayı ve kullarının inşa ettiği binayı görmek için Edirne'den geldi, fizikçiyi de beraberinde getirdi. O günlerde padişah, sahip olduğu yüksek sağduyu ve bilgileri nedeniyle gözüne giren fizikçiye yüksek payeler vermek lütfunda bulundu. Padişah fizikçiye ebediyen berat vermek yoluyla onu ve oğullarını bu topraklarda özgür hale getirdi. Böylece padişah fizikçiyi ve ondan gelen tüm kadın, erkek ile onların çocuklarını ebediyen ve kesinlikle bütün vergilerden, harçlardan ve gümrüklerden muaf tuttu. Bütün bunlar padişahın fizikçiye olan sevgisinden ötürü yapılmış gibi görünüyor ve padişah ona bir muafiyet belgesi verdi. Bu, fizikçinin talebi olmadan verildi. Eğer fizikçi bunu padişahı istemiş olsa idi, padişah fermanda bundan bahsederdi. İşte bu, padişahın fizikçiye, biz Musevilerin yazdığı, bildiği ilk dökümanın bir kopyesidir» (14).

Bunun yanında, Responsum'daki hikayenin kahramanı olarak Yakup Paşa'yı ileri süren Greatz'ın Hebrew çevirisi için Brüll, ek notlarla çakışan önemli ve dikkate şayan noktaları göstermiştir. Bu Rozanes tarafından da kullanılmıştır. Brüll'ün birinci olarak buna itirazı şu-

dur; pekçok Osmanlı kaynağı ve daha sonraki Batılı kaynaklar Yakup'un İslama döndüğü konusunda mutabıktırlar ve hatta onun paşa ve vezirliğe atanması bu iddiayı destekleyen güçlü bir kanıttır. Yakup Paşa'yı Responsum hikayesinin kahramanı olarak kabul eden Galante, Yakup'un soyunu bir yüz yıldan fazla bir zaman sonra da Musevi cemaatinin üyeleri olarak gösteren Responsum, onun İslama dönmesi olayını yanlış kanıtlamış olmaktadır. Bu, Yakup'un soyunun bazıları veya hepsini onun İslama dönmesine rağmen Musevi kalmaları kuvvetle muhtemeldir. Bu nokta İslama dönmüş bir Musevi'nin, Musevi soyunun lehine bağışlanmış olan ayrıcalık tarafından sağlanıyor (15).

Bununla birlikte, Musevi kaynaklarının ne denli yanlı ve abartılı bir tarzda verdikleri kesinlik arz etmeyen hükümleri gözönüne alınarak Fatih'ten bağış ve ihsan alan, ismi bu ve benzer belgelerde bize ulaşmayan başka bir kişi olması da muhtemeldir. Ancak yine de İslam kaynaklarının hepsinin fikirbirliği yaptığı benzer konuların ışığında bu vergi muafiyetlerinin Yakup'a tanınmış olması kuvvetle kabul edilebilir (16). Bu kaynakta fizikçi olarak gösterilen kişinin Yakup Paşa olduğu kabul edilse de onun bu kaynakla İslama dönmediğini savunmak yanlıştır. Bu fermanın verilmiş tarihinden sonra İslamı kabul ettiği veya fonksiyonel olarak İslamı yaşamaya başlamasının gecikmiş olması en geçerli tezlerdendir.

Yakup Paşa, İslama döndükten sonra amatörce de olsa edebiyatla da ilgilenmiştir. Kaynaklarda «Edip ve Erip idi» ifadesi bunu bir ölçüde doğruluyor. Bununla birlikte Refik Ahmed Sevengil, «Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı» adlı eserinde; «Fatih Sultan Mehmed devrinde hükümet işlerine memur edilmiş olan Vezirlerden yedisi ilim ve edebiyat ile meşguldü. Bunlar; Sadriazam Mahmud, Ahmed, Yakup, Kasım ve Karamanlı Mehmed Paşalarla Veliyyüddinoğlu Ahmed ve Hızırbeyoğlu Sinan Paşalardır.» Bu görüşün dayanağı olduğunu zannettiğimiz kaynakta da; «Yakup Paşa İbn İshak fi'l-asl Yahudi iken Edirne'de Devlet-i Aliyye'ye vuslat ve Fenn-i Tababet vesile-i nisbeti olup Yahya-us-süfi'den tahsil-i hüsn-ü hatt idüp Ebu'l-feth Sultan Mehmed Han bir sefere şikk-ı evvel Defterdari eyledi. Ba'dehu şeref-i İslam ile müşerref oldukta üç tuğ ile ikram olundu. Sonra Sadriazam arzıyla, ırzıyla teka'üd eyledi. «Külliyat-ı Kanunu» şerh idüp «Redd-i Yahud» risalesi vardır.» (17) denilmektedir.

Yakup Paşa'nın bu kaynağın da belirttiğine göre hat sanatıyla dolayısıyla edebiyatla da ilgilendiği doğrulanmakta, diğer kaynaklarda da bu dolaylı olarak belirtilmektedir. Ancak Redd-i Yehud adlı risalesinin olduğunu diğer İslam kaynaklarında göremedik. Bununla birlikte bu risalenin yaptığımız araştırmaya göre nerede olduğu da bilinmemektedir. Ayrıca Venedikli Adam de Montaldo, II. Mehmed'in devamlı olarak edebiyatla meşgul olduğunu, kendisine çok yakın tuttuğu bir Araptan başka biri Latince, ötekisi Grekçe'ye hâkim bulunan iki tabib ile temasta bulunduğunu ve bu üç adamın yardımı ile tarihi öğrenmeye çalıştığını iddia etmektedir (18). Bütün bunların ışığında dönemin sosyal ve pozitif bilimler açısından ne denli müsait bir dönem olduğu gözlenmektedir. Fatih döneminde pozitif bilimlerin gelişmesi, özellikle tıp ilminin büyük önem kazanması diğer birçok bilim dalının gelişmesine de zemin hazırlayacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu dönemde Ahmed Kutbüddin, Mehmed Şükrullah, Hoca Ataullah ve Lâri adlı İranlı tabiblerle Kudüslü Arap Hekim, Mühtedi Yakup ve Türk hekimlerinden Altunizade isimli tabiblerden mürekkep bir tıp şurasının teşkil edildiği de bilinmektedir (19). Böyle bir tıp şurasının varlığı, Osmanlı ülkesindeki tıp ilminin gelişmesi bakımından dönemin önemini belirtmekle birlikte, böyle çok önemli bir şuraya girebilen Yakup Paşa'nın sağlam bir tıp bilgisine sahip, aynı zamanda bu alanda yeni buluşlar yapan bir ilim adamı olduğunun kesin kanıtıdır.

Bizim için ilginç bir çalışmada da Yakup Paşa'nın 1425 - 1481 yılları arasında yaşadığı söylenmekte ve Fatih'in yedi hekiminden biri olduğu, İtalyalı bir Musevi olduğu belirtilmektedir (20). Bizce verilen bu tarihler kesin olarak bilinmediği gibi, Musevi bir hekim olarak tanıtılmasında sakıncalı olduğu kanısındayız. Doğum tarihi yana ölüm tarihi de kesin olarak bilinmediği gibi, onun Türkiye'de neler yaptığı, Türk tıbbına neler verdiği ve tıp konusundaki başarıları ve çalışmalarının aksettirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Ayrıca ölüm tarihi olarak verilen tarih de çok subjektif bir tarih olmakla birlikte yeni belgeler bulununcaya kadar esrarını koruyacaktır.

Yakup Paşa, döneminin bir tıp hocasıdır. Tıbbi konulardaki buluşları ve tedavi yöntemleri tıp alemi içinde her zaman konuşulmuş ve tartışılmıştır. Bununla birlikte birçok hasta uzun arayışlardan son-

ra da olsa Yakup Paşa'ya gelmekte ve çareyi onda bulmaktadır. Bu hastalıklar ve Yakup'un uyguladığı tedavi yöntemleri kaynaklarda uzun uzadıya anlatılmıştır. Ancak Yakup'un hastalıkları iyi etmede kullandığı ilaçların muhtevaları bilinmemektedir. Buna karşın hastalıklar karşısında Yakup'un isabetli tedbirleri çok kıymetlidir. Örneğin Avrupalıların «Bronz» ve 1860'da ölen bir İngiliz tabibinin adına izafetle (Adison Hastalığı) dedikleri hastalık (Bugün bazı araştırmacılar tarafından böbrek üstü bezi hastalığı adıyla da adlandırılıyor) Hekim Yakup tarafından Bahk-ı Şâmil (Bahk; Sortir d'nn nuage) diye adlandırılmış ve o dönemde neden olduğu bilinmese de bu hastalık Yakup tarafından tanınmış, isimlendirilmiş ve tedavi edilmiştir (21).

Yakup'un Bahk-ı Şâmil adını verdiği bu hastalığın tedavisindeki olaylar kaynaklarda şöyle anlatılmaktadır; Bu asırda bir ak tenli kişinin bedeni ak bir gül gibi beyaz iken baştan ayağa kadar dağ lalesi gibi siyah olmuştu. Bu şahsın zamanın doktorlarına müracaat edip durumunu anlatıp halini göstermiş ve yardım istemişti. Ancak doktorların hiçbirisi bu hastalığa ilaç verebilmek şöyle dursun bu hastalığın ne olduğunu bile anlayamamışlardı. Bu kişi sonunda Hekim Yakup'a gidip, derdini anlatıp ondan yardım istedi. Yakup Paşa bu hastalığın Osmanlıda henüz bilinmediğini, Osmanlı tıbbına bunun henüz girmediğini ifade ederek bu hastalığın Bahk-ı Şâmil olduğunu ifade ederek kendi yaptığı bir terkibi onda uyguladı. Böylece bu kişinin bedeni eski asıl rengine dönmüştü (22).

Diğer bir kaynakta da Bahk; «Beden siyah siyah, akli siyahlı kurbağa alacası gibi olmaktadır.» (23) şeklinde açıklanıyor. Bunların yanında Yakup'un, ateş çıkması, nabız atışlarındaki bozukluk, tansiyon, kalp atışlarının düzensizleşmesi ve yavaşlaması, deride meydana gelen çeşitli yaralara ve yaralanmalara cerrahi müdahaleler, bağırsak enfeksiyonları, bağırsak kurtlarının düşürülmesi ve en önemlisi nikris hastalığının tedavisindeki başarıyla uyguladığı çeşitli yöntemler birçok ilk el kaynaklarında görülmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bu ve benzer hastalıkların tedavilerinde kullandığı, çoğu zaman kendisinin hazırladığı ilaçların muhtevaları bilinmemektedir.

Yakup Paşa'nın hekimlikteki üstün başarıları, hastalık türleri ve onun tedavi yöntemleri diğer İslam kaynaklarının kısa açıklamaları bir yana Şakayık tercümesinde uzun uzadıya anlatılmaktadır. Bunun

yanında tedavilerinde şartlatalanlığa yatkın en ufak bir imalı ifade dahi kaynaklarda yoktur. Burada hemen Şakayık Tercümesi'nde verilen, diğer kaynakların da doğruladığı bir olayı nakledeyim; «.....İşte ordu en zor mevkileri geçtiği bir zamanda idi ki, Mahmud Paşa'nın yaralanma hadisesi meydana geldi. Bu vaktisiz hadise, ordu içinde büyük karışıklık ve üzüntüye neden olmuş, ordu ve devlet erkani bilhassa padişah hazretleri nezdinde çok kötü bir tesir yaratmıştı. Bu işi yapan kişinin, Mahmud Paşa'dan hiçbir şikayeti olmadığı halde ondaki nefret ve düşmanlık neticesi olarak paşayı katle cesaret etmiş, fakat okunu atacağı sırada korku sebebiyle elleri titredikinden teşebbüs ettiği bu işte maksadına ulaşamayarak ancak alnından hafif surette yaralanmasına sebep olmuştu. Şayet korkuya düşmemiş olsa idi, şüphesiz yara daha derin ve büyük olacaktı. Ordu bu esnada en zor yerlerden geçmekte olduğu sebeple katil işi orduya yüklemek istemiş ise de gerçek anlaşıldığından hemen derdest olunarak sorgu sual edilmeksizin askerler tarafından parça parça edildi. Padişah hazretleri hadiseden çok üzüntü duyduğundan ve Mahmud Paşa gibi güçlü bir zatın bilhassa böyle müstesna bir zamanda kaybindan çok fazla endişe ettiklerinden, derhal özel doktoru Yakup Efendi (Tıp konusunda teori ve pratiğe hâkim, padişahın gözünde nüfuz sahibi idi)'ye müracaat ederek, paşanın yarası hakkında malumat almış ve kendisine hediyeler ihsan ederek tedavisini emretmişti. Paşanın yarası o kadar derin olmadığından tedavi edilerek az zaman zarfında iyileşti» (24).

Yakup Paşa, gösterdiği başarılar neticesinde birçok iltifata mazhar olmuş, kendisine birtakım nakdi hediyeler verildiği gibi başta vergi muafiyetleri olmak üzere bazı tımarlar da verilmiştir. Bunlardan Ostrova'daki tımarın Yakup'un olduğu bilinmekle birlikte daha sonra bu tımarın 883'te Faik Paşa'ya verildiğini görüyoruz (25). Bu tımarın neden Yakup'tan alınıp Faik Paşa'ya verildiği kesinlik arz etmese de Karamani Mehmed Paşa'nın tazyikiyle olabileceği gibi, Fatih tarafından da alınması muhtemeldir.

Tıbbî açıdan tam bir beceriklilik, konusuna tam hâkimiyet onu Hekimbaşılık mertebesine de yükseltecektir. Yakup'un Hekimbaşılığı konusunda da çeşitli tereddütler olmasına rağmen onun Hekimbaşı olduğu kesindir. Bunun yanında nasıp tarihini kaynaklar vermiyor. Biz burada onun İslama döndüğünü de gösteren ve Hekimbaşı olduğunu kanıtlayan iki Türk Hekimbaşı listesini veriyoruz :

TÜRK HEKİMBAŞILARI (26)

Hekimbaşılar Devri	İsimleri	Nasıp Tarihi	Mülâhaza
Fatih Sultan Mehmed	Kutbüddin Efendi	—	—
I. Sultan Bayezid	Mühtedi Yakup Efendi	—	Henüz İslâm dinini kabul etmeden Fatih Sultan Mehmed hazretlerinin teveccühünü celp ederek hususi hekimi olmuştur. Adisson hastalığı henüz malum olmadığı bir zamanda onu mütalaa ve tedavi eylemiş ve Bahk-ı Şâmil ismini vermiştir. Hesabı çok iyi bildiği için sonradan vezir olmuştur.
" "	Molla Hekim Efendi	—	—

Diğer bir kaynakta ise verilen Hekimbaşılar listesinde Yakup Paşa Fatih'ten itibaren gösterilmektedir ki, bu listenin bizce doğruluğu daha fazladır.

TÜRK HEKİMBAŞILARI (27)

Fatih Sultan Mehmed	Kutbüddin	Nasbı	Belli	Değil
" "	Mühtedi Yakup	"	"	"
II. Bayezid	Şirvanizade Şükrü	"	"	"

Yakup Paşa'nın aynı zamanda önemli istihbaratı görevler de üstlendiği gözlenmektedir. Bunun karşısı olarak onun Venedik adına çalışan bir ajan olduğu ve Fatih'i öldürme teşebbüsünde bulunacak bir kişi olduğu görüşü de vardır. Bu görüşün temeli Yakup'un Venedik ile, Fatih'i öldürme senedi imzalamış olmasıdır. Ama bu güne değin böyle bir anlaşmanın neden yapıldığı günün koşullarına göre değerlendirilmemiştir. Venedik'ten para alarak Fatih'i öldüreceği tezi kesin kanıtlar içermiyor. Gösterilen belgenin doğruluğu kabul edilse dahi Yakup'un bu belgeyi imzalamasının altında yatan gerçek araştırıl-

mamıştır. Artık bugün Fatih'in önemli denebilecek bir istihbarat teşkilatına sahip olduğu bilinmektedir. Yakup'un çizdiği bu portreyle ancak böyle bir teşkilatın önemli bir parçası olabileceği tezi daha da doğruluk kazanmaktadır. Gerçekten de Fatih'in son iki senesinde Venedik ile olan gizli ilişkiler artmıştır. Ancak Fatih'in ölüm olayıyla ilgili olarak ortaya sürülen vesika (Fatih'i öldürmek için Yakup Paşa'nın Venedik ile imzaladığı belge) ile Yakup'un Fatih'i öldürme tezi de o denli temelsizdir. Çünkü artık bugün Fatih öldürülmüş olsa bile (yeni kaynaklar bulununcaya kadar bu konu da şüphelidir) bunun Yakup Paşa tarafından yapılmadığı kesinlik arz etmektedir. Venedik'in II. Mehmed ile gerek siyasi gerekse şahıslara inhisar eden mahiyetteki ilişkileri padişahın ilk on yıllık devrini aşmamaktadır. Ancak Fatih'in son iki senesi içinde 16 yıl süren bir savaş bittikten sonra bu ilişkiler tekrar canlanmıştır. Bâb-ı Âli ile Venedik hükümeti arasında harp hali mevcut olduğu müddetçe her türlü temas imkanı ortadan kalkmış bulunmaktadır. Temaslar yerine gizli bir takım bağların tesis edildiği, birtakım tertiplerin yapıldığı görülmektedir. Bunlara kısmen Ragusa ve kısmen de Fatih'in üvey annesi olup II. Murad'ın Yunanistan'daki Seres'in 26 km. güneydoğusunda Jezevo (Eziova)'da inzi-va hayatı süren dul zevcesi Carica Mara vasıta olmaktadır. Özellikle II. Mehmed'in canna kıymak için tertiplenen suikastler görülmektedir. Burada Jacopo Maestro (Yakup), gayet gizli ve esrarengiz bir rol oynamaktadır. Padişahın şahsi tabibi olan Gaetali Jacopo Maestro 30 yıl müddetle II. Mehmed'in güvenini kazanmış, onun tarafından önemli memurluklara getirilmiştir. Şüphesiz çok maharetli bir doktor, mahir bir diplomat ve insan sarrafı olan Jacopo Maestro, padişaha uymasını bilen yegane İtalyandır. Bu doğu memleketlerinde saray hizmeti tarihinde belki de çok az görülen bir haldir. Maestro Jacopo'nun İtalyan öğretmen ve müşavirlerin seçilmesinde de tesirli bir rol oynadığı kuvvetle tahmin olunmaktadır (28). Bu platform çerçevesinde hakim olan gerçek Yakup'un önemli bir istihbarat birimini oluşturmasıdır. Bunun yanında Fatih'in öldürülmesi ile ilgili olarak (Yakup tarafından) sultana karşı girişilen bir düzine öldürme çabalarını başarı ile önleyen Türk güvenlik ve istihbarat servisinin Yakup'un bu çabasına yıllarca tamamen tepkisiz kal-

mış olması hiçte mantıklı değildir. Bunun için bir Musevinin kaderini ve iyiliğini bulduğu yere zarar vermesi ve sözde Türk baskısından batıyı kurtarmak için sahibini, eski dini inançları uğruna öldürmeye kalkmasının genel olanaksızlığı da buna eklenebilir. Buna İslâm inancını kabul ederek kendini Türk İmparatorluğu ile özdeşleştiren bir mühtedi tarafından yapılmasının imkansızlığını da ekleyebiliriz. Bazı açıklamalar bununla beraber Venedik dökümanlarındaki kanıtlarda da bulunabilir. Bu, Yakup'un Türkiye'den aldığı emirlere göre Venediklerle ilişkiye girerek onları düzenlemiş ve zararsız gizli bir plan ile uygulamaya çalışarak onların dikkatini öteki potansiyel ve tehlikeli planlardan uzak tutmuştur (29). Bu tez bugün için en uygun tez olmakla birlikte P. Wittek'in teziyle de aynı çizgidedir.

Bütün bu göstergelerin ışığında Fatih'in (zehirlenerek öldürülmüş olsa bile) Yakup tarafından öldürülmediği, tam aksine Yakup'un Fatih'in en güvendiği dostu, doktoru ve önemli bir istihbarat görevlisi olduğunu, son anında bile onu yardımına çağırdığını, Venedik ile Yakup tarafından yapılan öldürme anlaşmasının siyasi platformda istihbarati bir amaca yönelik olduğunu savunuyoruz.

Bu öldürme olayının temelinde her ne kadar Yakup'un Venedik ile imzaladığı belge gösterilmekteydesede bizce temeldeki neden Aşık Paşazade tarafından karakterize edilen «Dönmelik ve buna bağlı olarak da duyulan güvensizliğin ışığında kabullenilmeyişliktir».

Yakup'a sempati duymayanların başında Karamani Mehmed Paşa'dan sonra Aşık Paşa gelmektedir. Artık bir İslâm tabibi olmasına rağmen bu kadar çabuk yükselişini, sahasında bu denli yeterli olmasını, her türlü devlet işinde bir danışman rolünde olmasını ona daima çok görmüş, dönme olmasından dolayı kuşkuyla bakmış olan Aşık Paşazade, sebebi kesin olarak bilinemeyen kişisel kinini eserine de yansıtmıştır; «Âsâr-ı Hekim Yakup, bütün Osmanlı ülkesinde işitilmedik ve görülmedik şeyleri o gösterdi. Hem eskiden Yahudi insanlara padişahın işlerini vermezlerdi. Bunlar kötü, fesat insanlardır derlerdi. Ne zamanki Hekim Yakup vezir oldu ne kadar Yahudi'nin açığı ve devletsizi varsa padişahın işine karıştılar ve hem âmiller (Âmil : İdare-i memuri, vali, mutasarrıf) gelmeyince asılmadılar» (30).

Bu konuda edebi yaklaşımlarda gözlenmektedir. Aşık Paşada eserine bazı latifeler almıştır; «Latife : Hekim Yakup, cuma mescidine gitmiş, İstanbul Yahudileri gayet mahzun olmuşlar» (31).

Fatih'in ölüm veya öldürülme hadisesine gelince; Şakayık Tercümesi'nde de Yakup 'Mevlana Yakup Hekim Rahmullah' adıyla zikredilmiştir. Fatih'in ölüm hadisesi Şakayık Tercümesinde verilen anlatımın paralelindeki bir tarzda diğer İslâm kaynaklarında da şekillenir. Yani bütün İslâm kaynaklarında Fatih'in son seferine çıkarken hasta olduğu ve bu hastalığın daha da ilerlediği, sonuçta da vefat ettiği anlatılır. Öldürmeyle ilgili bir ibare olmadığı gibi en ufak bir ima bile yoktur.

Şakayık Tercümesinde ölüm hadisesi şöyle anlatılır; «..... Karamani Mehmed Paşa, vezir olunca Mevlana Yakup Paşa'nın bu olgunluğuna ve yükselişine haset edip onun aranılan kişi olduğundan ötürü bazı düşmanlıklar yaptı. Bu esnada Sultan Mehmed Han Gazi hazretleri hasta olup doktorlara müracaat edecekti. Hekim Yakup, şifa kanunları gereğince ilaç yapmaya girişti. Merhum Mehmed Paşa bu hizmete Hekim Lâri'yi sevk edip onu isteklendirdi. Lâri, Hekim Yakup'un ilacını yanlış sayıp ilacı değiştirdi. Padişah hazretleri zaafının ve acılarının arttığını, iyileşme olmadığını görünce yine Hekim Yakup'u çağırdı. Ancak Yakup, padişahın ilerlemiş hastalığına bir ilaç olmadığını görünce, yapılacak birşey olmadığını anladı ve Lâri'nin tedaviye devam etmesinin uygun olacağını söyledi. Lakin padişahın sıhhati iyice bozuldu ve vefat etti (32).

Başta da değindiğimiz gibi Şakayık'taki bütün bu bilgileri diğer İslâm ve batı kaynakları da doğrulamaktadır. Ölüm hadisesi kaynaklarda çok kısa ve doğal bir son izlenimindedir. Öldürülme ihtimali bile en ufak bir şekilde ifade edilmemiştir. Bunun yanında bütün ilk el kaynaklarında Yakup'un maharetli, hastalıklara göre tedavi yöntemleri ile Fatih'e ne kadar bağlı olduğu ve Karamani Mehmed Paşa'nın ona duyduğu nefret anlatılmaktadır. Bu paralelde genel bilgiler içeren bir belgeyi Prof. Dr. Süheyl Ünver Arşivinde bulduk (Ek 1). Bu belgede; onun Osmanlı ülkesinde yaptığı çalışmalar ve İslâma döndüğü kısa da olsa sarıh bir şekilde görülmektedir. Bu belgede de güvensizliği veya öldürme olayıyla ilgili en ufak bir belirti yoktur (33).

ÖZET

Fatih Sultan Mehmed dönemi Tıp Tarihi ile ilgili çalışmaların sınırlılığını ve konumuzu teşkil eden Yakup Paşa'nın karakteri, Osmanlı ülkesinde yaptıkları ile ona isnat edilen suçlamaların asılsızlığını ortaya koyabilmek için böyle bir araştırmanın yapılması gereklidir. Osmanlı ülkesini her zaman meşgul etmiş bir MUSEVİ DÖNMESİ olan Yakup Paşa hakkında doğruluğu kanıtlanamayan, sadece varsayımlara dayanan birçok tez ileri sürülmüştür. Genel olarak bu tezler; kimine göre bir dâhi, âli, kimine göre şarlatan, Fatih'in karar mekanizmasında danıştığı gizli bir yardımcı, önemli bir istihbarat görevlisi veya Fatih'i zehirleyen bir katil vb. olduğudur.

Bu çalışmamızda ayrıca Yakup'un İslama geçip geçmediğini, ona tanınan vergi muafiyetleriyle İslama geçtiği veya geçmediğini savunan tezlerin tartışmasını, Hekimbaşı olup olmadığını da tartışacağız.

Edebiyatla, Hat sanatıyla, Matematik ve Fizik ile ilgilenen Yakup'un çeşitli hastalıkların tanısı ve tedavisindeki yöntemleri basit görünmekle birlikte kaynak gösterilerek ve günün şartlarında değerlendirilecektir.

Genel olarak, bu çalışmamızda Yakup Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed dönemi ve dolayısıyla Tıp Tarihi içindeki önemini ortaya koyarak eldeki verilere göre onun bir biyografisinden ziyade Tıp alanında yaptıkları veya yapmak istedikleri ile döneminin siyasi, toplumsal ve dini bir portresini çizmeyi amaçlıyoruz.

Bu bilgiler ışığında Yakup Paşa, bir İslâm tabibi olarak Tıp Tarihimizdeki yerini almalı, ayrıca onun tıbbi edebî, siyasi kişiliği de dönemin koşullarında değerlendirilmelidir.

SUMMARY

The Studys Medicins on the Fatih's Period and Doctor Yakup Paşa

This research aims at presenting an overview of the development of the medicine science in the age of Fatih Sultan Mehmed, as well as proving the falsity of the accusations attributed to a physician like Yakup Pasha. There are a lot of claims, depend on certain assump-

tion whose truth have not proved yet, on Yakup Pasha who was a Jewish adoptive. In general these claims vary from «he was a genius», «forger», «a secret advisor of Fatih Sultan Mehmed» to a «killer who poisoned him.»

In this research we also tried to evaluate on the claims which asserted that he was not a head physician even though there were certain proof and whether he has accepted Islamism or not.

Methods in defining and curing certain illnesses which have been found by Yakup Pasha who was interested in literature, calligraphy, mathematics and physics should be evaluated an his age.

In general our aim is to give a specific idea on the Yakup Pasha's works in medicine as well as the social religious and political life of the Fatih Sultan Mehmed age.

In conclusion, we believe that Yakup Pasha should take his place in our history of medicine and his works in medicine, literature and politics should be evaluated under the circumstances of the period of time in which he lived.

Yakup Paşa, eldeki kaynaklarında gösterdiği gibi Osmanlı sara-yının ilk Musevi hekimidir. Bu bakımdan da Osmanlı Tarihi açısin-dan ayrı bir önem taşır. Ondan önce de Musevi hekimlerin varlığından sözedilse de bu tez henüz kanıtlanamamıştır. Bununla birlikte o, değişik bir siyasi kişiliğe de sahip görünmektedir. İçerde önemli devlet görevlerine gelebildiği gibi, dışarıda da özellikle İtalya-Venedik ile hiç teması kesmemiş, aksine Fatih döneminde artan gizli ha-beralma faaliyetleri neticesinde çok önemli gizli ilişkiler içerisine girebilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Süleyman Kani İrtem : Osmanlı İstila Devrinde Musevi Tabibler, Akşam Gazetesi, s. 5, 24 Safer 1942.
2. Metin Kunt, H. Gazi Yurdaydın, Ayla Ödekan : Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1300 - 1600, C. II, Yay. Sina Akşin, İstanbul 1988.
3. B. Tahsin Kamay : Fatih'in Hekimlere Sevgisi ve İlgisi, Dünya Gazetesi, 29 Mayıs 1963.

4. Neşri : Kitab-ı Cihannümâ, Yay. F. Reşit Unat - M. Altay Köymen, C. II, s. 841, Ankara 1957.
5. Abraham Galante : Medecins Juifs au Service de la Turquie, s. 6,7, İstanbul 1938.
6. M. Zeki Pakalın : Maliye Teşkilatı Tarihi, C. I, s. 55, Ankara 1978.
7. Dr. Osman Şevki : Osmanlı Tababeti Tarihi, C. I, Cüz. I, s. 56, İstanbul 1334.
8. Hammer : Devlet-i Osmaniyye Tarihi, C. I, s. 239, İstanbul 1329.
9. Süheyl Ünver : Fatih'in Külliyesi ve Zamani İlim Hayatı, İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç, s. 228, İstanbul 1946.
10. Mehmed Süreyya : Sicill-i Osmani, C. III, s. 646, 647, İstanbul 1308/1311.
11. Ahmed Rifat : Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, s. 221, İstanbul 1300.
12. Abraham Galante : Medecins Juifs au Service de la Turquie, s. 6-9, İst. 1938.
13. A. Galante : Histoire Des Juifs D'Istanbul, s. 5-6, İstanbul 1941.
14. Bernard Lewis : The Privilege Granted by Mehmed II to his Physician, s. 550-563, 1962.
15. A.G.E. s. 558,559.
16. Bernard Stern : Medizin Aberglaube und Geschlechtsleben in der Turkei, s. 30, Berlin 1903.
17. Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi : Tuhfe-i Hattatin, s. 586, İst. 1928.
18. F. Babinger : Fatih Sultan Mehmed ve İtalya, Çev. : B. Sıtkı Baykal, Belleten XVII, s. 50, 1953.
19. Refik Ahmed Sevengil : Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı, s. 54-55, 1933.
20. Ayşegül Demirhan : Kısa Tıp Tarihi, s. 143, Bursa 1932.
21. Dr. Osman Şevki : Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi, s. 40, İstanbul 1341.
22. Mecdi Efendi : Tercüme-i Şakayık, s. 236-238, İstanbul 1269.
23. Reisül-Etba Mehmed : En-muzec-i fi't-tıb, Bab. 213, İst. 1330.
24. Kristovulos : Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani, s. 152, 153, İst. 1328.
21. M. Tayyib Gökbilgin : Edirne ve Paşa Livası, s. 72, İstanbul 1952.
26. Kumbaracızade Üsküplü İzzet : Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Baş Lala Kulesi, s. 27, İstanbul 1933.
27. Dr. Osman Şevki : Osmanlı Tababeti, s. 42, 1962.

28. F. Babinger : Fatih Sultan Mehmed ve İtalya, Çev. : B. Sıtkı Baykal, Belleten XVII, 1953.
29. Bernard Lewis : The Privilege Granted by Mehmed II to his Physician, s. 562, 563, 1962.
30. Aşık Paşazade : Tevarih-i Al-i Osman, s. 191, 192, 1332.
31. Atsız : Aşık Paşaoğlu Tarihi, s. 229, İst. 1970.
32. Mecdi Efendi : Tercüme-i Şakayık, s. 236-238, İst. 1269.
33. Mikروفilm, Süheyl Ünver Arşivi, TTK Kütüphanesi, No: 109/33.